YUQORI SINF O‘QUVCHILARIDA O‘QUV MOTIVATSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK METODLARI

Ro'ziyeva Feruza Fayzullayevna
Qashqadaryo viloyati Mirishkor tumani 38-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi
Xuddiyeva Gulmira Jumanazarovna
Qashqadaryo viloyati Mirishkor tumani 1-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yuqori sinf o‘quvchilarida o‘quv motivatsiyasini shakllantirishning psixologik asoslari va samarali metodlari tahlil qilinadi. O‘quv motivatsiyasining shaxs rivojlanishi, bilimlarni o‘zlashtirish sifati hamda kasbiy o‘zini o‘zi anglash jarayonidagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ichki motivlarni rivojlantirish, maqsad qo‘yish ko‘nikmalarini shakllantirish, rag‘batlantirish va psixologik qo‘llab-quvvatlash usullarining o‘quv faoliyatidagi o‘rni ochib berilgan. Maqolada pedagoglar, psixologlar va ota-onalarning hamkorligi asosida o‘quv motivatsiyasini mustahkamlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ham keltirilgan.

Kalit so‘zlar: yuqori sinf o‘quvchilari, o‘quv motivatsiyasi, psixologik metodlar, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya, ta’lim jarayoni, qiziqish, ehtiyoj, rag‘batlantirish, maqsad qo‘yish, kasb tanlash, psixologik qo‘llab-quvvatlash, o‘quv faoliyati, shaxs rivojlanishi, motivatsion treninglar.

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, bilim va ko‘nikmalarni amaliyotda qo‘llay oladigan yoshlarni tarbiyalashdan iborat. Ushbu vazifani muvaffaqiyatli amalga oshirishda o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishi va motivatsiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki o‘quv motivatsiyasi

ta’lim jarayonining samaradorligini belgilovchi asosiy psixologik omillardan biri bo‘lib, u o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan ehtiyoji, qiziqishi, intilishi va maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatini boshqaradi. Ayniqsa, yuqori sinf o‘quvchilari hayotida o‘quv motivatsiyasi muhim o‘rin tutadi. Mazkur yosh davrida o‘quvchilar shaxs sifatida shakllanishning muhim bosqichini boshdan kechiradilar. Ularning kelajak kasbini tanlash, hayotiy maqsadlarini belgilash, mustaqil qaror qabul qilish va o‘z imkoniyatlarini baholash jarayonlari aynan shu davrda faol kechadi. Shu sababli yuqori sinf o‘quvchilarida ta’limga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish, o‘quv faoliyatiga qiziqishni oshirish va barqaror motivatsiyani rivojlantirish dolzarb pedagogik hamda psixologik masalalardan biri hisoblanadi.

Psixologiya fanida motivatsiya inson faoliyatini harakatga keltiruvchi ichki va tashqi omillar yig‘indisi sifatida talqin etiladi. O‘quv motivatsiyasi esa o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan ehtiyoji, o‘zlashtirishga intilishi, muvaffaqiyatga erishish istagi va o‘quv faoliyatidan qoniqish hosil qilishiga xizmat qiluvchi omillar majmuasini anglatadi. Motivatsiya qanchalik yuqori bo‘lsa, o‘quvchining o‘quv faoliyatidagi faolligi, mas’uliyati va natijalari ham shunchalik yuqori bo‘ladi. Aksincha, motivatsiyaning pasayishi bilimlarni o‘zlashtirish darajasining kamayishi, darslarga qiziqishning susayishi va ta’lim samaradorligining pasayishiga olib keladi. Hozirgi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlangan davrda o‘quvchilarning diqqati turli axborot manbalari va virtual muhit ta’sirida shakllanmoqda. Bu esa ayrim hollarda o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishning pasayishiga sabab bo‘lmoqda. Shu bois ta’lim muassasalarida o‘quvchilarning individual xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda motivatsiyani shakllantirishning samarali psixologik metodlarini qo‘llash zarurati ortib bormoqda. Yuqori sinf o‘quvchilarida o‘quv motivatsiyasini rivojlantirishda maqsadlarni aniq belgilash, muvaffaqiyatga erishish hissini shakllantirish, rag‘batlantirish, individual yondashuv, psixologik treninglar, kasbga yo‘naltirish ishlari hamda o‘quv faoliyatini hayotiy ehtiyojlar bilan bog‘lash

muhim ahamiyatga ega. Mazkur metodlar o‘quvchilarda bilim olishga bo‘lgan ichki ehtiyojni kuchaytiradi, o‘z imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchni oshiradi va ta’lim jarayonidagi faollikni rag‘batlantiradi.

ASOSIY QISM

O‘quv motivatsiyasi ta’lim jarayonining eng muhim psixologik omillaridan biri hisoblanadi. U o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan ehtiyoji, qiziqishi, intilishi va maqsadga erishishga yo‘naltirilgan faoliyatini belgilaydi. Ayniqsa, yuqori sinf o‘quvchilarida motivatsiyaning shakllanganlik darajasi ularning o‘quv faoliyatidagi muvaffaqiyati, kasbiy yo‘nalishni tanlashi va kelajakdagi shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli yuqori sinf o‘quvchilarida o‘quv motivatsiyasini rivojlantirish psixologiya va pedagogika fanlarining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Yuqori sinf davri o‘smirlikdan ilk yoshlik davriga o‘tish bosqichi bo‘lib, bu davrda o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, o‘zini anglash, o‘z imkoniyatlarini baholash va kelajak hayotiga oid maqsadlarni shakllantirish jarayoni kuchayadi. O‘quvchilar o‘z oldilariga ma’lum maqsadlar qo‘ya boshlaydilar va ushbu maqsadlarga erishish uchun zarur bo‘lgan bilim hamda ko‘nikmalarni egallashga intiladilar. Biroq barcha o‘quvchilarda ham motivatsiya bir xil darajada rivojlanmagan bo‘ladi. Ayrim o‘quvchilarda bilim olishga bo‘lgan ichki ehtiyoj kuchli bo‘lsa, boshqalarida tashqi rag‘batlar ustunlik qilishi mumkin.

Psixologiyada motivatsiya ichki va tashqi motivlarga ajratiladi. Ichki motivatsiya o‘quvchining bilim olish jarayonidan zavq olishi, yangi ma’lumotlarni o‘rganishga qiziqishi va shaxsiy rivojlanishga intilishi bilan bog‘liq bo‘lsa, tashqi motivatsiya baho olish, ota-ona yoki o‘qituvchi talabini bajarish, mukofotga erishish kabi omillar bilan belgilanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ichki motivatsiya barqarorroq bo‘lib, o‘quv faoliyatining yuqori natijalarini ta’minlaydi. Shu sababli ta’lim jarayonida o‘quvchilarning ichki motivlarini shakllantirishga alohida e’tibor qaratilishi lozim. O‘quv motivatsiyasini rivojlantirishning eng

muhim psixologik metodlaridan biri maqsad qo‘yish metodidir. Maqsad inson faoliyatining yo‘nalishini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. O‘quvchilarga yaqin va uzoq muddatli maqsadlarni to‘g‘ri belgilashni o‘rgatish ularda mas’uliyat hissini rivojlantiradi hamda ta’limga bo‘lgan qiziqishni oshiradi. Masalan, o‘quvchi o‘z oldiga ma’lum bir fan bo‘yicha yuqori natijaga erishish yoki kelajakdagi kasbi uchun zarur bilimlarni egallash maqsadini qo‘yganida, uning o‘quv faoliyatidagi faolligi ortadi. Rag‘batlantirish metodi ham o‘quv motivatsiyasini shakllantirishda samarali vositalardan biri hisoblanadi. Rag‘batlantirish o‘quvchining erishgan yutuqlarini e’tirof etish va qo‘llab-quvvatlash orqali uning o‘z kuchiga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. Rag‘bat moddiy yoki ma’naviy shaklda bo‘lishi mumkin. Ayniqsa, maqtov, ijobiy fikr bildirish, muvaffaqiyatlarni omma oldida e’tirof etish kabi ma’naviy rag‘batlar o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Individual yondashuv metodi ham motivatsiyani oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir o‘quvchi o‘ziga xos qobiliyat, qiziqish va ehtiyojlarga ega. Shu sababli ta’lim jarayonida o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish zarur. O‘qituvchi va psixolog o‘quvchining qiziqishlari, bilim darajasi va psixologik holatini o‘rganib, unga mos metodlarni tanlaganida motivatsiya samaradorligi ortadi. Individual yondashuv o‘quvchida o‘ziga bo‘lgan ishonchni rivojlantiradi va muvaffaqiyatga erishish ehtimolini oshiradi. Kasbga yo‘naltirish ishlari ham yuqori sinf o‘quvchilarining o‘quv motivatsiyasini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Chunki bu davrda o‘quvchilar kelajak kasbini tanlash haqida jiddiy o‘ylay boshlaydilar. Turli kasblar haqida ma’lumot berish, mutaxassislar bilan uchrashuvlar tashkil etish, kasbiy qiziqishlarni aniqlashga qaratilgan diagnostik metodikalardan foydalanish o‘quvchilarda maqsadli o‘qish motivlarini shakllantiradi. Kelajak kasbi bilan bog‘liq maqsadlarning mavjudligi o‘quv faoliyatiga bo‘lgan mas’uliyatni oshiradi. Psixologik treninglar va rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar motivatsiyani kuchaytirishning zamonaviy metodlaridan

hisoblanadi. Treninglar davomida o‘quvchilarda o‘zini anglash, o‘z imkoniyatlarini baholash, muloqot madaniyati, liderlik qobiliyatlari va maqsad sari intilish ko‘nikmalari rivojlantiriladi. Bunday mashg‘ulotlar o‘quvchilarning emotsional holatini yaxshilashga, o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga va ta’limga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishga yordam beradi. O‘quv motivatsiyasini oshirishda ta’lim mazmunini hayot bilan bog‘lash ham muhim psixologik omil hisoblanadi. O‘quvchilar o‘rganayotgan bilimlarining amaliy ahamiyatini anglaganlarida ularda o‘qishga nisbatan qiziqish ortadi. Shu sababli darslarda real hayotiy misollar, muammoli vaziyatlar, loyiha ishlari va interfaol metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. Bu o‘quvchilarning bilishga bo‘lgan ehtiyojini kuchaytiradi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Yuqori sinf o‘quvchilarida motivatsiyani shakllantirishda ota-onalarning roli ham beqiyosdir. Ota-onalarning farzandlariga nisbatan ijobiy munosabati, ularni qo‘llab-quvvatlashi, muvaffaqiyatlarini qadrlashi va mustaqil qaror qabul qilishlariga imkon yaratishi motivatsiyaning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Oiladagi sog‘lom psixologik muhit o‘quvchining o‘z imkoniyatlariga ishonchini oshiradi va ta’lim faoliyatiga bo‘lgan mas’uliyatini kuchaytiradi.

Shunday qilib, yuqori sinf o‘quvchilarida o‘quv motivatsiyasini shakllantirish murakkab va ko‘p bosqichli psixologik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonda maqsad qo‘yish, rag‘batlantirish, individual yondashuv, kasbga yo‘naltirish, psixologik treninglar, interfaol ta’lim metodlari hamda ota-onalar bilan hamkorlik kabi metodlardan samarali foydalanish o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, o‘quv faoliyatidagi faolligini kuchaytiradi va kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun mustahkam zamin yaratadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, yuqori sinf o‘quvchilarida o‘quv motivatsiyasini shakllantirish ta’lim-tarbiya jarayonining eng muhim vazifalaridan biri

hisoblanadi. O‘quv motivatsiyasi o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi, o‘quv faoliyatidagi faolligi, mustaqil fikrlashi va kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorgarlik darajasini belgilovchi muhim psixologik omildir. Motivatsiyaning yuqori darajada shakllanganligi o‘quvchilarning ta’lim jarayonida faol ishtirok etishiga, bilimlarni puxta o‘zlashtirishiga va o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlariga erishishiga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quv motivatsiyasi ichki va tashqi omillar ta’sirida shakllanadi. Ayniqsa, ichki motivatsiyani rivojlantirish o‘quvchilarda bilim olishga bo‘lgan barqaror qiziqishni yuzaga keltiradi. Shu bois ta’lim jarayonida o‘quvchilarning qiziqishlari, ehtiyojlari va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda psixologik metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Maqsad qo‘yish, rag‘batlantirish, individual yondashuv, kasbga yo‘naltirish, psixologik treninglar, interfaol ta’lim metodlari va ta’lim mazmunini hayot bilan bog‘lash kabi usullar o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Mazkur metodlar o‘quvchilarning o‘z kuchiga bo‘lgan ishonchini oshiradi, muvaffaqiyatga erishish motivlarini kuchaytiradi hamda ularni mustaqil va mas’uliyatli shaxs sifatida rivojlanishiga yordam beradi. Shuningdek, o‘quv motivatsiyasini shakllantirishda pedagoglar, psixologlar va ota-onalarning hamkorligi muhim o‘rin tutadi. Ularning o‘zaro hamjihatligi va qo‘llab-quvvatlovchi faoliyati o‘quvchilar uchun qulay psixologik muhit yaratib, ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. O‘quvchilarning yutuqlarini e’tirof etish, ularga ishonch bildirish va mustaqil qaror qabul qilishlariga imkon yaratish motivatsiyaning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi. Demak, yuqori sinf o‘quvchilarida o‘quv motivatsiyasini shakllantirishning psixologik metodlaridan maqsadli va tizimli foydalanish ta’lim sifatini oshirish, yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish hamda ularni kelajakdagi kasbiy va ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli tayyorlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli ta’lim amaliyotida motivatsiyani rivojlantirishga qaratilgan psixologik yondashuvlarni yanada takomillashtirish va keng qo‘llash dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Shoumarov G‘.B. *Oila psixologiyasi*. — Toshkent: O‘qituvchi, 2010..
2. G‘oziev E.G‘. *Umumiy psixologiya*. — Toshkent: Universitet, 2002..
3. Sodiqov A.S. *Deviant xulq-atvor psixologiyasi*. — Toshkent: Fan, 2018..
4. G‘oziyev E. G. Ontogenez psixologiyasi – Toshkent: "Noshir", 2010.
5. Bayyar Dj., Bayyar Dj. Sening og‘ir o‘smiring. – Moskva: "Progress", 2005.